

Právo na obhajobu v kanonickém trestním procesu*

Monika Menke

Trestní proces v kanonickém právu může probíhat dvěma způsoby: buď jako proces administrativní (mimosoudní), nebo jako proces soudní. Oba způsoby mají svá specifika¹ a v tomto článku se budu zabývat pouze právem na obhajobu ve druhém případě – v trestním soudním procesu. Cílem kanonickoprávního soudního trestního řízení je uložení anebo úřední prohlášení trestu za porušení trestního zákona fyzickou osobou.² Tento proces a samotné trestání směřují ke třem skutečnostem:³ 1. nápravě delikventa (*emendatio rei*),⁴ 2. narovnání deliktem narušeného řádu (*restitutio iustitiae, reparatio scandali*)⁵ a 3. ochraně církevní kázně.⁶ Současný *Kodex kanonického práva* neobsahuje přesnou definici trestného činu, avšak v kontextu kán. 1321 § 1 ho můžeme vymezit jako vnější po-

* Článek je výstupem z grantu „Trestání mravnostních deliktů duchovních“ CMTF_2012_004 uděleného v rámci studentské grantové soutěže na CMTF UP.

1 V mimosoudním procesu je určitá výhoda v možnosti vyřešit záležitost pružněji a rychleji. Ovšem je zde méně zdůrazněna zákonná obrana obžalovaného, např. i tím, že kánony v tomto případě neuvádí nutnost existence advokáta v procesu. Obžalovaný si samozřejmě může advokáta dle své volby určit, ale není nutný „ex offio“. V trestním soudním procesu vidíme určitou nevýhodu ve zdlouhavosti procesu, obzvlášť v případě, že obviněný využije všech zákonných možností a odvolacích prostředků, ale dle kán. 1481 n. 2 musí mít obžalovaný advokáta vždy (ať si ho zvolí sám v určené lhůtě, nebo mu ho určí soudce), což je v kontextu pojednaného tématu výhodnější. Mimosoudní cestou také nemůže být uložen nebo úředně vyhlášen trest trvalý nebo takový trest, který zákon nebo trestní příkaz zakazuje uložit mimosoudním rozhodnutím (kán. 1342 § 2). V takovém případě je dekret samým právem neplatný. (Zákon např. stanoví, že tresty exkomunikace a vyloučení z klerického stavu lze uložit pouze tribunálem o nejméně třech soudcích. Proto zde nepříchází v úvahu procedura mimosoudní.)

2 Srov. *CIC*, kán. 1400 § 1 n. 2.

3 Srov. *CIC*, kán. 1341.

4 Toto je cílem přesevším cenzur = nápravných trestů.

5 Toto je cílem především trestů expiatorních = pořádkových.

6 *CIC* z r. 1983 v kán. 1317 obsahuje aplikační zásadu, podle níž se tresty stanovují jen v té míře, v jaké jsou opravdu nutné k lepšímu zachování církevní kázně. *CCEO* z r. 1990 jde ještě dále, když hovoří v kán. 1401 o trestu jako o nezbytné léčebné proceduře v případě, že již není jiné pomoci.

rušení zákona nebo příkazu, které je subjektu těžce přičitatelné z důvodu zlého úmyslu nebo, v zákonem nebo příkazem stanoveném případě, také nedbalosti. Toto porušení musí být navíc spojeno s vnitřní špatností daného skutku, kde morálním substrátem tohoto trestného činu je zpravidla těžký hřích delikventa.⁷ Při ukládání trestů vidíme zřetelně projev kanonickoprávní umírněnosti (*aequitas canonica*) v tom, že trest je možno uložit pouze tehdy, nelze-li bratrským napomenutím, důtkou ani jinou cestou pastorační péče dostatečně napravit pohoršení, obnovit spravedlnost a napravit viníka.⁸ Soudce má také ve stejném duchu umírněnosti možnost upustit od trestu či jej prominout v případě, že se viník napravitel nebo napravitel vzniklé pohoršení nebo byl (či bude) dostatečně potrestán civilním soudem.⁹

Podle zásady zákonnosti (*nulla poena sine lege poenali praevia*) může být trest uložen pachateli trestného činu pouze na základě zákona a pouze zákon stanoví, jaká újma (trest) bude odsouzenému uložena. Kanonistika má ale od této obecné právní zásady přece jen jednu „výjimku“. Protože cílem kanonického trestu není pouhá „odplata“ či náhrada škody, ale v kontextu cíle církve *salus animarum*, může zde být uvedena zásada do určité míry a spíše teoreticky prolomena,¹⁰ a to aplikací kánonu 1399 CIC, jenž hovoří o možnosti udělit spravedlivý trest i za neurčitou trestněprávní skutkovou podstatu v případě, že závažnost provinění vyžaduje trest a je třeba předejít nebo napravit vzniklé pohoršení.¹¹ Trestní kanonický proces se koná podle principů, jejichž cílem je zabezpečení určité míry právní jistoty a omezení případné soudcovské svévole při ukládání trestu. Mezi tyto principy patří především zásada písemnosti (*quod non est in actis, non est in mundo*), kterou stanoví kán. 1472 CIC, a zásada neveřejnosti jednání, obsažená v kán. 1470 § 1.¹² Další principy

⁷ Tzn. musí se týkat závažné materie a být spáchán *humano modo*. Ne každý hřích je trestným činem, ale jako trestný čin může být trestáno pouze takové jednání, které je vymezeno trestním zákonem a je způsobilé být těžce přičitatelné (*graviter imputabilis*) z důvodu zlého úmyslu nebo nedbalosti.

⁸ Srov. CIC, kán. 1341.

⁹ Srov. CIC, kán. 1344 n. 2.

¹⁰ Srov. Antonín HRDINA, *Kanonické právo*, Plzeň: A. Čeněk, 2011, s. 173.

¹¹ CIC, kán. 1399: „Kromě případů stanovených v tomto nebo jiných zákonech může být vnější porušení božího nebo kanonického zákona postihováno spravedlivým trestem pouze tehdy, jestliže závažnost zvláštního porušení vyžaduje trest a naléhá nutnost předejít nebo napravit pohoršení.“

¹² Srov. HRDINA, *Kanonické právo*, s. 311; srov. také Grzegorz ERLEBACH et al., *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego V (Procesy)*, Poznań: Pallottinum, 2007, s. 93: Tyto dva

trestního kanonického procesu jsou obdobné jako v českém sekulárním právu.¹³ Jednou z těchto zásad je také zásada práva na obhajobu. V této studii představují argumenty pro názor, že realizaci tohoto práva je možné zabezpečit nejlépe za použití právních nástrojů řádného soudního procesu. Po počátečním vymezení pojmu práva na obhajobu rozeberu uplatnění této zásady v jednotlivých fázích trestního procesu.

1. POJEM PRÁVA NA OBHAJOBU

Právo na obhajobu je jedním ze základních lidských práv. Ve svých zákonech ho deklarují právní systémy moderních států,¹⁴ zaručují ho i mezinárodní konvence,¹⁵ v rámci Evropské unie existuje soudní orgán pro vymáhání a ochranu těchto základních lidských práv.¹⁶ Obsahem tohoto práva v sekulárně-právních systémech v trestním procesu je jak právo hájit se sám, tak právo na pomoc obhájce, právo na právní pomoc ve smyslu bezplatné obhajoby a také právo na to, aby obhajoba mohla být účinná.¹⁷

V současném kanonickém právu katolické církve je zásada práva na obhajobu zakotvena v katalogu práv a povinností všech křesťanů v kán.

obecné principy (písemnosti a neveřejnosti) jsou typické pro kanonický soudní proces. Řádný sporný proces nepoužívá tzv. konfrontační princip (konfrontování obou stran před soudem současně) a narozdíl od sekulárního českého práva také jednání není veřejné. Vyloučení veřejnosti má směřovat k zabezpečení diskretnosti obecně, protože předmětem takového procesu, i když se týká veřejného dobra, jsou zpravidla diskretnější záležitosti než záležitosti civilního procesu (byť toto ustanovení se týká primárně manželských kauz, které tvoří převážnou náplň práce církevních soudů).

¹³ Srov. HRDINA, *Kanonické právo*, s. 311–313: Patří sem zejména zásada legality, zásada materiální pravdy, zásada projednací, která je v trestním procesu modulována zásadou vyšetřovací (kán. 1530), zásada dispoziční, zásada rovnosti procesních stran, zásada přezkoumatelnosti meritorních rozhodnutí, zásada volného hodnocení důkazů podle svědomí soudce, zásada senátního rozhodování ve vybraných kauzách veřejného zájmu a zásada práva na obhajobu.

¹⁴ V českém právním řádu je obsaženo v Listině základních práv a svobod v čl. 36–40.

¹⁵ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, sjednaná v rámci Rady Evropy ze 4. 11. 1950, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech OSN z 19. 12. 1966, Evropská sociální charta z 18. 10. 1961 a další.

¹⁶ Evropský soud pro lidská práva (*European Court of Human Rights*) se sídlem ve Štrasburku. Vznikl v roce 1959 k projednávání porušení ustanovení Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

¹⁷ Srov. Petr MOLEK, *Právo na spravedlivý proces*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 372.

221,¹⁸ v obecných procesních normách v kán. 1481, v kán. 1593 § 1, v kán. 1598 § 1, a v kán. 1620 n. 7, který výslovně stanoví, že porušení tohoto práva působí nenapravitelnou vadu rozsudku, a ve zvláštních normách pro trestní řízení v kán. 1723, kde se hovoří o nutnosti obhajoby advokátem v tomto řízení. Právo na obhajobu má stranám během celého procesu zaručovat přístup celého soudního tribunálu, který spolupracuje na hledání pravdy v dané záležitosti, ale na prvním místě je to povinnost soudce.

CIC/1917 tyto předpisy ohledně práva na obhajobu neobsahoval tak výslovně jako CIC/1983. Odpovídající kánony, pokud se ve starém kodexu vůbec vyskytují, nekladou důraz na právo na obhajobu jako takové, či tento pojem nepoužívají.¹⁹ Silně bylo ovšem toto právo zdůrazněno v promluvách papežů k Římské rotě. Již papež Pavel VI., ještě v době platnosti CIC/1917, byť nehovoří přímo o právu na obhajobu, připomíná *salus animarum* jako o nejvyšší zákon církve.²⁰ Je možno uvést např. také dvě promluvy papeže Jana Pavla II. k Římské Rotě z let 1989 a 1990, které se právu na obhajobu věnují (byť jsou cíleny spíše na proces o prohlášení neplatnosti manželství než na proces trestní).²¹ Papež zde připomíná, že „spravedlivý proces je předmětem práva věřících a jednoznačně stanoví požadavek veřejného dobra církve. Proto musí být procesní normy zachovávány všemi účastníky procesu jako vyjádření formální spravedlnosti (*giustizia strumentale*), která vede ke spravedlnosti materiální (*giustizia sostanziale*).“²² Toto právo na obhajobu pak „musí být vykonáváno

¹⁸ Srov. CIC, kán. 221. Toto právo má v tomto kánonu trojí rozměr: v § 1 je to právo domáhat se práv v církvi a hájit je u příslušného církevního soudu, dle § 2 právo být souzen podle práva použitého s umírněností (*cum aequitate applicandis*) a dle § 3 být stíhán kanonickými tresty pouze podle zákona.

¹⁹ Srov. např. text kán. 221 § 1 CIC/1983 (*Christifidelibus competit ut iura, quibus in Ecclesia gaudent, legitime vindicent atque defendant in foro competenti ecclesiastico ad normam iuris.*) s kán. 1646 CIC/1917 (*Quilibet potest in iudicio agere, nisi a sacris canonibus prohibeatur; reus autem legitime conventus respondere debet.*) Kánon starého kodexu, který by odpovídal kán. 1620 n. 7, úplně chybí, stejně jako kánon, který by odpovídal kán. 1723 CIC/1983. Srov. Joachim BUDÍN – Gerd LUDWIG, *Synopsis Corporis iuris canonici*, Regensburg: Pustet, 2001, s. 22, 87, 92.

²⁰ Srov. PAULUS VI., *Discorso del Santo Padre Paolo VI alla Sacra Romana Rota*, 28 gennaio 1978. Dostupné na www.vatican.va, odkaz goo.gl/zm316 (cit. 22. 6. 2012).

²¹ Srov. JOANNES PAULUS II., *Discorso agli ufficiali e avvocati del Tribunale Apostolico Rota Romana*, 26 gennaio 1989. Dostupné na www.vatican.va, odkaz goo.gl/dMDcD (cit. 22. 6. 2012) (Dále jen *Discorso* 1989). Srov. také JOANNES PAULUS II., *Discorso agli ufficiali e avvocati del Tribunale Apostolico Rota Romana*, 8 gennaio 1990. Dostupné na www.vatican.va, odkaz goo.gl/zk0sV (cit. 22. 6. 2012). (Dále jen *Discorso* 1990).

²² Srov. JOANNES PAULUS II., *Discorso* 1990, n. 7.

v souladu s požadavky pozitivního zákona, jehož úkolem není porušení práva na obhajobu, ale taková regulace, aby se na straně jedné uplatňování tohoto práva nezvrhlo v zneužití či obstrukce, a na straně druhé aby mohlo být konkrétně vykonáváno.²³ V trestním procesu je pak právo na obhajobu zaručeno nutností existence advokáta, právě pro nezbytnost výkonu skutečné možnosti práva na obhajobu obviněného.²⁴

Důležitost práva na obhajobu je v kanonistice posledních let často diskutována jak na vědeckých kongresech,²⁵ tak v jednotlivých studiích.²⁶ Tato diskuze pak nachází své vyjádření i v nových kanonických normách, které se tohoto práva týkají.²⁷

2. APLIKACE PRÁVA NA OBHAJOBU V ÚVODNÍ FÁZI PROCESU

I když z hlediska pastoračního rozměru církevního práva se to může jevit naopak, je řádnou cestou pro aplikaci trestu soudní proces.²⁸ Poku-

²³ Srov. JOANNES PAULUS II, *Discorso* 1989, n. 5.

²⁴ Srov. tamtéž, n. 5.

²⁵ Srov. např. XIX Congresso canonistico v Gallipoli (září 1987) s názvem *Il diritto alla difesa nell'ordinamento canonico* či XXXVII Congresso nazionale di Diritto canonico dell'Associazione Canonistica Italiana v Pise (září 2005) s názvem *Il diritto di difesa nel processo matrimoniale canonico* či Convegno di Diritto Canonico organizzato dalla cattedra di Diritto canonico Pontificia Università della S. Croce v březnu 2004 na téma *Processo penale e tutela dei diritti nell'ordinamento canonico*.

²⁶ Srov. např. Klaus GERINGER, *Das Recht auf Verteidigung im Kanonischen Prozess*, Wien: Wiener Dom-Verlag, 1976; Grzegorz ERLEBACH, *La nullità della sentenza giudiziale „ob ius defensionis denegatum“ nella giurisprudenza rotale*, Studi iuridici 25, Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana, 1991; Anotnello BLASI, *Il diritto di difesa negli istituti processuali canonici*, Archivio Giuridico 207 (1987) 89–110; Joaquín LLOBELL, *La difesa di quale diritto di difesa nell'Istr. Dignitas connubii?*, s. 2. Dostupné z <http://bibliotecanonica.net/docsaf/btcafn.pdf> (cit. 26. 7. 2012) a další. Z českých autorů se tématu práva na obhajobu, ovšem v řízení o správním odvolání, věnuje ve svém příspěvku Jiří KAŠNÝ „Právo na obhajobu během řízení o správním odvolání,“ *Revue církevního práva* 6, č. 1 [15] (2000): 5–23.

²⁷ Jako příklad můžeme uvést čl. 95 § 1, 99 § 2, 230, 231, 233 § 2, 240, 270 n. 7, 291 § 3 Instrukce Papežské rady pro výklad legislativních textů *Dignitas connubii* (25. 1. 2005), které se týkají práva na obhajobu v procesu o prohlášení neplatnosti manželství.

²⁸ Srov. Zenon GROCHOLEWSKI, „Presentazione,“ in *Il processo penale canonico*, ed. Zbigniew Suchecki, Roma: Lateran University Press, 2003, s. 5–8. Z hlediska principů kanonického trestního práva je řádnou cestou soudní proces. Bohužel v praxi církve se setkáváme spíše s opačnou praxí, kdy se soudní penalní procesy konají pouze výjimečně, a někdy jsou opomíjeny i v případech, kdy je nařizuje zákon (např. v případě udělení trvalých trestů), a to především pro nedostatek kvalifikovaných odborníků. Tato praxe je autorem článku spatřována jako krok zpět z vícero hledisek a jedním z nich je i hledisko důstojnosti lidské osoby a jejího práva na obhajobu. Srov. také Zbigniew

sím se nyní o rozbor těch procesních norem, které se vztahují k právu na obhajobu.

Pokud po předběžném šetření dojde ordinář k rozhodnutí, že zahájí řádný soudní trestní proces, a vydá o tom dekret, začíná jeho *úvodní fáze*, složená z pěti kroků: podání žaloby, ustanovení tribunálu, zkoumání žaloby soudci, předvolání obviněného, stanovení předmětu sporu. Žaloba, kterou podává *promotor iustitiae*, musí: uvést, před kterým soudcem se řízení zahajuje, co a od koho se požaduje; označit, na jakém právním podkladu se zakládá, a alespoň obecně uvést skutečnosti a důkazy k prokázání tvrzení, obsahovat formální náležitosti jako podpis žalobce, označení dne, měsíce, roku a místa pobytu či dostupnosti žalobce; uvést domicil nebo quasidomicil žalované strany.²⁹ V trestních záležitostech jsou tříčlennému soudu vyhrazeny delikty, u nichž lze uložit trest propuštění z duchovního stavu a uložení či úřední prohlášení exkomunikace.³⁰ Soudce prozkoumá opodstatněnost žaloby, kompetenci soudu, způsobilost žalobce k jednání u soudu, formální náležitosti,³¹ zjistí přítelatelnost trestného jednání³² v době spáchání či případně polehčující okolnosti³³ pro delikventa a to, zda žaloba nebyla případně promlčena.³⁴

SUCHECKI, „Il processo penale giudiziario,“ in *Il processo penale canonico*, s. 248: Velmi zřetelně se ukazuje, že zákonodárce preferuje soudní proces jako nejvhodnější způsob, jak zajistit výkon spravedlnosti i respekt k osobě pachatele, protože tento druh procesu nabízí větší garanci spravedlnosti v souladu s právem na obhajobu i větší morální jistotu soudce tímto způsobem získanou.

²⁹ Srov. *CIC*, kán. 1721 § 1.

³⁰ Srov. *CIC*, kán. 1425 n. 2. Dle § 2 téhož kánonu pak složitější kauzy může řešit i tribunál pětičlenný.

³¹ Srov. *CIC*, kán. 1505 § 1 a 2.

³² Srov. *CIC*, kán. 1322 (nezpůsobilost k trestu) a 1323 (okolnosti vylučující trestnost).

³³ Srov. *CIC*, kán. 1324.

³⁴ Srov. *CIC*, kán. 1362: Trestní žaloba se promlčuje po třech letech, pokud se nejedná o: (1) zločiny vyhrazené Kongregaci pro nauku víry; (2) neplatné uzavření manželství duchovním nebo řeholníkem s doživotními sliby, konkubinát duchovního nebo jiný vnější hřích proti 6. přikázání Desatera, umělé přerušení těhotenství (kdo je vykonal nebo nechal vykonat na sobě), které se promlčují po 5 letech; (3) zločiny, které nejsou trestně obecným právem, jestliže místní zákon stanovil jinou promlčecí dobu. Promlčecí doba běží ode dne, kdy byl zločin spáchán, nebo, jestliže jde o zločin trvající nebo pokračující, ode dne, kdy přestal. Srov. *CIC*, kán. 1363: Žaloba o výkon trestu zaniká promlčením, pokud: během promlčecí doby (dle kán. 1362), počítané ode dne, kdy se odsuzující rozsudek stal pravomocným, nebylo viníkovi oznámeno rozhodnutí soudce o výkonu rozsudku. Totéž platí, byl-li trest uložen mimosoudním rozhodnutím. Dle nových *Norem* pro projednávání závažnějších trestných činů vyhrazených Kongregaci pro nauku víry z 21. května 2010 (zveřejněných 15. 7. 2010) se žaloba u trestných činů

Pokud je žaloba přijata, je ustanoven tribunál a předmět sporu, obeslán ochránce spravedlnosti³⁵ a obžalovaný je předvolán k soudu.³⁶

Výkon práva na obhajobu v této fázi spočívá v tom, že obžalovaný musí být seznámen s obsahem žaloby, předmětem sporu³⁷ i ustanoveným tribunálem. Stejně tak musí soudce obžalovaného vyzvat, aby si ve stanovené lhůtě zvolil svého advokáta; pokud obžalovaný tak neučiní, ustanoví mu advokáta sám soudce, a to před stanovením předmětu sporu. Tento advokát pak vykonává svoji funkci až do doby, než si obžalovaný případně zvolí vlastního advokáta.³⁸ V trestním procesu (narozdíl od mimosoudního řízení pro udělení trestu) musí mít obžalovaný vždy advokáta,³⁹ protože jeho úkolem je procedurálně hájit obžalovaného. Poté, co obžalovaný ustanovením advokáta dostane možnost reagovat na předvolání a žalobu, je stanoven předmět sporu (*litiscontestatio*).⁴⁰ K zabránění pohoršení, ochraně spravedlnosti či ochraně svobody svědků může již v této první fázi řízení ordinář (po poradě s ochráncem spravedlnosti) provést předběžné opatření, spočívající v zákazu výkonu posvátné služby, úřadu, úkolu či v zákazu či příkazu pobytu na některém místě, či zákazu veřejné aktivní účasti na eucharistii – toto vše je nutno odvolat po zániku důvodu a také zaniká samým právem ukončením trestního řízení.⁴¹

Ochránce spravedlnosti coby žalobce⁴² má v kterékoliv části řízení také možnost, aby žalobu stáhl, a to z nařízení nebo se souhlasem ordináře, který rozhodl o zahájení řízení v dané věci. K platnému zpětvzetí žaloby se ovšem vyžaduje, aby to bylo přijato obžalovaným, pokud není prohlášen za neúčastného v řízení.⁴³ Pokud se také v kterékoliv části procesu prokáže, že obžalovaný trestný čin nespáchal (*evidenter constet*

vyhrazených Kongregaci pro nauku víry promlčuje po uplynutí 20 let (a v jednotlivém případě smí Kongregace toto ustanovení derogovat). V případě trestného činu klerika proti 6. příkázání Desatera s nezletilou osobou mladší 18 let začíná promlčecí doba běžet ode dne, kdy nezletilá osoba dovršila věk 18 let.

³⁵ Srov. *CIC*, kán. 1433.

³⁶ Srov. *CIC*, kán. 1507 a 1508 § 1.

³⁷ Srov. *CIC*, kán. 1508 § 2.

³⁸ Srov. *CIC*, kán. 1723.

³⁹ Srov. *CIC*, kán. 1481 § 2.

⁴⁰ Srov. *CIC*, kán. 1513.

⁴¹ Srov. *CIC*, kán. 1722.

⁴² Srov. *CIC*, kán. 1721. Žalobcem v trestním soudním procesu je ze zákona a z pověření ordinářem ochránce spravedlnosti.

⁴³ Srov. *CIC*, kán. 1724.

delictum non esse), je toto soudce povinen prohlásit rozsudkem a obžalovaného osvobodit. Totéž platí i při zjištění, že trestní žaloba zanikla.⁴⁴

3. APLIKACE PRÁVA NA OBHAJOBU VE VYŠETŘOVACÍ FÁZI PROCESU

V následující *vyšetřovací fázi* pak probíhá vlastní dokazování. Tyto důkazy je možné opatřit několika způsoby: z výslechu stran, z dokumentů, výslechem svědků, posudky znalců, soudním ohledáním. Ochránce spravedlnosti předloží všechny důkazy, které k dané záležitosti má. Obžalovaný má právo navrhnout jakékoli důkazy na prokázání své nevinu nebo snížené přičitatelnosti svého činu. Při výsleších, kterých se kromě soudce a notáře, jejichž účast je povinná, mohou účastnit i obhájce spravedlnosti a advokát obviněného, klade otázky obviněnému i svědkům soudce.⁴⁵ Otázky má právo navrhnout jak obhájce spravedlnosti, tak advokát obviněného, a soudce doplňuje další, které považuje za nutné pro zjištění objektivní pravdy. I když přítomnost advokáta u výslechu obžalovaného není výslovně zákonem nařízena, z logiky věci a filosofie práva na obhajobu se jeho přítomnost předpokládá. Z téže logiky by měl být v trestním procesu kladen větší důraz na účast advokáta obviněného u výslechu svědků, než je tomu například u procesů sporných. Je na soudci, aby vytvářel advokátovi podmínky pro plnění jeho povinností. Obžalovaný není povinen přiznat se ke zločinu ani mu nemůže být uložena přísaha.⁴⁶ Svědkové⁴⁷ jsou povinni vypovídat a sdělit celou pravdu.⁴⁸

⁴⁴ Srov. *CIC*, kán. 1726.

⁴⁵ Srov. *CIC*, kán. 1561.

⁴⁶ Srov. *CIC*, kán. 1728 § 2, kán. 1504.

⁴⁷ Srov. *CIC*, kán. 1548, 1549, 1550: Svědkem může být každý, pokud mu to právo výslovně zcela nebo částečně nezakazuje. Ze svědecké výpovědi *jsou vyňati* – duchovní, pokud jde o to, co jim bylo sděleno v souvislosti s posvátnou službou; světší úředníci, lékaři, porodní asistentky, advokáti, notáři a jiní, kteří jsou vázáni tajemstvím, byť jen z důvodu poskytnutí rady, pokud se jedná o věci podléhající tomuto tajemství; ti, kdo se obávají, že ze svědectví vznikne jim, manželovi nebo blízkým pokrevním nebo sešvagřeným příbuzným ztráta dobré pověsti, nebezpečné útrapy nebo jiné závažné škody. Jako svědky také *není možné připustit* nezletilé mladší 14 let či psychicky postižené. Mohou však být vyslechnuti na základě rozhodnutí soudu, pokud je to účelné. *Nezpůsobilí* být svědky jsou strany v dané záležitosti a jejich zástupci, soudce a jeho pomocníci, advokáti a jiní, kdo pomáhají nebo pomáhali stranám v té záležitosti; kněží, pokud se týká všeho, co se dověděli ze svátostného vyznání, i když je kající požádal, aby to sdělili. To, co někdo slyšel od kohokoliv a jakkoliv při příležitosti svátostného vyznání, nemůže být použito ani jako nepřímý důkaz pravdy.

⁴⁸ Srov. *CIC*, kán. 1531 §1 a kán. 1548 § 1.

Strana, která svědka navrhla, může ze závažného důvodu žádat před výslechem jeho vyloučení, ovšem protistrana může přesto požadovat jeho výslech. V tom případě o předvolání rozhodne soudce.⁴⁹ Pokud to soudce považuje za užitečné, nařizuje to zákon nebo je jako důkazní prostředek navrhuje obžalovaný, je možné využít služeb znalců z různých oborů (vztahujících se ke konkrétnímu případu), kteří vyhotoví písemně znalecký posudek.⁵⁰ Obdobně pokud by soudce považoval za vhodné provést ohledání nějakého místa nebo věci, může to jako důkazní prostředek učinit.⁵¹ Totéž platí o možnosti využití konfrontace.⁵²

Právo na obhajobu v této procesní fázi⁵³ je realizováno nejdříve možností hájit se proti vlastním tvrzením obviněného, vzešlým z jeho výslechu, tvrzením svědků, podáním námitek proti důkazům protistrany, navržením dalších svědků a důkazních prostředků, znalců, předložením listin, účastí advokáta při výsleších a jeho doplňujícími dotazy.

4. APLIKACE PRÁVA NA OBHAJOBU V DISKUZNÍ FÁZI PROCESU

Po provedení všech důkazů nastává *diskuzní fáze*: nejprve zveřejnění⁵⁴ obsahu soudního spisu, kdy soudce pod sankci neplatnosti musí dovolit stranám, tedy ochránci spravedlnosti, obviněnému a jeho advokátovi, aby v soudní kanceláři nahlédli do akt, která jim doposud nejsou známa. Advokáti mohou dostat i kopie těchto akt. Ve věcech týkajících se veřejného prospěchu, pokud hrozí velmi vážné nebezpečí, může soudce rozhodnout, že se některá listina nesmí nikomu ukázat. Přitom se ale vždy musí zajistit právo na obhajobu. Proto nelze tohoto prostředku použít u akt, která by zcela změnila směr rozhodnutí soudce. Pokud by nedošlo ke zveřejnění procesních akt, je proces vždy neplatný. O nenapravitelnou vadu by se ovšem jednalo pouze v případě, pokud by chybělo i právo na obhajobu. Nebylo-li narušeno právo na obhajobu stran,

⁴⁹ Srov. CIC, kán. 1551 a 1556.

⁵⁰ Srov. CIC, kán. 1574–1581.

⁵¹ Srov. CIC, kán. 1582–1583.

⁵² Srov. CIC, kán. 1560 § 2.

⁵³ Srov. Klaus GERINGER, *Das Recht auf Verteidigung im Kanonischen Prozess*, s. 25, 26, 68, 78, 114. GERINGER (v době před CIC/1983) popisuje právo na obhajobu jako procesní právo z přirozenosti věci, jehož porušení může působit nenapravitelnou neplatnost rozsudku. Ve vyšetřovací fázi procesu výslovně rozebírá právo na námitku, odpor proti přeloženému tvrzení (*contradictorium*) a právo na to, být vyslechnut (*audientia*).

⁵⁴ Srov. CIC, kán. 1598.

jedná se o neplatnost napravitelnou.⁵⁵ Ochránce spravedlnosti a advokát obviněného vypracují obhajoby a námítky, které se vzájemně sdělí druhé straně, a v krátké lhůtě stanovené soudcem mohou podat své odpovědi. V této fázi ještě stále mohou obžalovaný i ochránce spravedlnosti opět doplnit soudci další důkazy. Po ukončení důkazní části řízení, tedy pokud strany prohlásí, že již nemají co dodat, nebo uplyne stanovená lhůta pro dokazování, prohlásí soudce dekretem uzávěr v záležitosti. Po tomto uzávěru již nejsou přípustné další důkazy, s výjimkou: záležitostí týkajících se soukromého prospěchu stran se souhlasem všech stran; v ostatních záležitostech, pokud je vážný důvod a nehrozí nebezpečí podvodu nebo ovlivnění; ve všech záležitostech, je-li nebezpečí vynesení nespravedlivého rozsudku. Soudce také může ještě v této fázi připustit nebo nařídit předložení listiny, která nemohla být předložena dříve bez zavinění toho, koho se týká. Vzniknou-li takto nové důkazy, opět se provede zveřejnění, poskytnou se lhůta k podání obhajob a námitek. Obhajoby a námítky se vzájemně sdělí stranám, a ty na ně v krátké lhůtě stanovené soudcem mohou podat své odpovědi.

Právo na obhajobu v této procesní fázi je realizováno seznámením se spisem při zveřejnění a možností reagovat na shromážděný materiál i na vyjádření obhájce spravedlnosti. K obhajobě v trestním procesu patří také ustanovení, že obžalovaný má vždy právo, aby on nebo jeho advokát či zástupce psal nebo mluvil jako poslední.⁵⁶ Nikdo (strany, advokáti ani nikdo jiný) ale nesmí podávat soudci informace, které nejsou zaznamenány v aktech, protože tím by porušil právo na obhajobu a ovlivňoval soudce.⁵⁷

5. APLIKACE PRÁVA NA OBHAJOBU V ROZHODOVACÍ FÁZI PROCESU

V *rozhodovací fázi* jde o vynesení rozsudku. Hlavní záležitost rozhodne soudce konečným rozsudkem. Případnou nahodilou záležitost rozhodne mezitímním rozsudkem.⁵⁸ Takovou záležitostí by mohlo být např. zapojení třetí osoby⁵⁹ do řízení se žalobou o náhradu škody, která jí byla

⁵⁵ Např. pokud by soudce opomněl vydat dekret o zveřejnění, ale procesní strany by se přesto se spisem seznámily.

⁵⁶ Srov. *CIC*, kán. 1725.

⁵⁷ Srov. *CIC*, kán. 1604 § 1.

⁵⁸ Srov. *CIC*, kán. 1607.

⁵⁹ Srov. *CIC*, kán. 1731: Pokud by se však poškozená strana takto k řízení nepřipojila, rozsudek, i pravomocný, nezakládá právo poškozené strany vůči odsouzenému.

způsobena jednáním obviněného dle kán. 1729 a následujících. Vynesení rozsudku je možné pouze poté, co soudce (soudcové) získá objektivní morální jistotu v dané záležitosti.⁶⁰ Během porady může každý ze soudců odstoupit od svého dřívějšího závěru. Soudce, který nechce přistoupit na rozhodnutí jiných, může žádat, aby v případě odvolání byly jeho závěry zaslány vyššímu soudu.⁶¹ Rozsudek musí: rozhodnout o vině či nevině v souladu se stanoveným předmětem sporu, a to tak, že dá odpověď na jednotlivé otázky v něm stanovené; určit trest nebo zdůvodnit, proč od něho bylo upuštěno, a stanovit, jak má být splněn; podat důvody, jak právní, tak skutkové, o něž se opírá výroková část rozsudku, rozhodnout o výlohách sporu a obsahovat poučení o možných opravných prostředcích.⁶² Rozsudek vypracovává vyšetřující soudce a co nejdříve se oznámí obviněnému či již odsouzenému, jeho advokátovi a ochránci spravedlnosti, a to předáním nebo zasláním, a uvedou se způsoby, jimiž může být napaden. Před oznámením obviněnému nemá žádnou právní účinnost, i když byla již výroková část se souhlasem soudce sdělena stranám.⁶³

Právo na obhajobu v této procesní fázi může být realizováno v případě neplatného rozsudku napadnutím jeho platnosti pro odstranitelnou či neodstranitelnou vadu, jak je taxativně uvádí kán. 1620⁶⁴ a 1622⁶⁵ – jed-

⁶⁰ Srov. *CIC*, kán. 1608. Srov. také GROCHOLEWSKI, *Presentazione*, s. 8. Tuto morální jistotu získá soudce ze shromážděných důkazů, z diskuze o těchto důkazech a také ze skutečnosti, že obviněný měl možnost se hájit. Autor zde tvrdí, že pokud tuto jistotu není schopen soudce nabýt řádným soudním procesem, je možné pouze obtížně předpokládat, že by k tomuto dospěl prostřednictvím administrativní procedury.

⁶¹ Srov. *CIC*, kán. 1609 § 4.

⁶² Srov. *CIC*, kán. 1611.

⁶³ Srov. *CIC*, kán. 1614–1615.

⁶⁴ *CIC*, kán. 1620: Rozsudek je nenapravitelně neplatný, jestliže: 1. jej vynesl absolutně nekompetentní soudce; 2. jej vynesl ten, kdo nemá soudní moc u soudu, u něhož byla záležitost rozhodnuta; 3. soudce vynesl rozsudek donucen násilím nebo strachem; 4. řízení se konalo bez soudní žaloby nebo nebylo vedeno proti některé žalované straně; 5. byl vyneslen mezi stranami, z nichž alespoň jedna nebyla způsobilá jednat u soudu; 6. někdo jednal jménem jiného bez zákonného zmocnění; 7. některé straně bylo odepřeno právo na obhajobu; 8. sporná věc nebyla ani z části rozhodnuta. Dle *CIC*, kán. 1621 může být v takovém případě stížnost na neplatnost uplatněna jako námitka vždy a jako žaloba může být před soudem, který vynesl rozsudek, uplatněna ve lhůtě 10 let ode dne zveřejnění rozsudku.

⁶⁵ Srov. *CIC*, kán. 1622. Rozsudek má napravitelnou vadu neplatnosti, jestliže: 1. jej vynesl nezákonný počet soudců v rozporu s kán. 1425 § 1 (tribunál o 3 soudcích je u trestních kauz, kde hrozí trest ztráty duchovenského stavu nebo trest uložení nebo úředního prohlášení exkomunikace, předepsán); 2. neobsahuje zdůvodnění rozhodnutí; 3. neob-

nou z těchto nenapravitelných vad je odepření práva na obhajobu obžalovanému.

V případě rozsudku platného, který je vnímán jako nespravedlivý, se mohou jak odsouzený, který se cítí rozsudkem poškozen, tak také ochránce spravedlnosti odvolat k vyššímu soudci, a to prostřednictvím soudu, který vynesl rozsudek, v propadné lhůtě 15 užitečných dní počítaných ode dne oznámení rozsudku.⁶⁶ Do jednoho měsíce od podání odvolání pak musí odvolání dále provést u soudu, k němuž se odvolává. K tomu postačí, když se dovolá vyššího soudce, uvede důvody odvolání a přiloží vyhotovení rozsudku.⁶⁷ Odvolání odkládá provedení rozsudku.⁶⁸ V odvolacím stupni se nepřipouští nový žalobní požadavek. Předmětem sporu je jediné, zda se dřívější rozsudek potvrdí, nebo změní zcela, nebo z části. Připouštějí se však nové důkazy. U odvolacího soudu se koná řízení stejným způsobem jako v prvním stupni. Nepodávají-li se ale nové důkazy, přikročí se ihned po stanovení předmětu sporu k poradě o záležitosti a k rozsudku.⁶⁹

Toto právo na odvolání má obžalovaný i tehdy, pokud mu nebyl uložen trest, ale bylo rozhodnuto o jeho vině, s níž nesouhlasí. Je totiž možné, aby obviněnému, který byl shledán vinným, nebyl udělen v rozsudku trest, jestliže byl trestní postih dán na uvážení soudci nebo pokud soudce jednal dle kán. 1344 a 1345.⁷⁰ Tzn. pokud trest odložil na vhodnější dobu, jestliže by z urychleného potrestání předvídal vznik většího zla, upustil od uložení trestu nebo ho zmírnil, jestliže se viník napravil,

sahuje právem nařízené podpisy; 4. neobsahuje údaje roku, měsíce, dne a místa vynešení; 5. zakládá se na neplatném soudním úkonu, jehož neplatnost nebyla napravena podle kán. 1619 (tj. vynesením rozsudku); 6. byl vynesena proti straně zákonně nepřítomné podle kán. 1593 § 2 (tj. strana dokáže, že jí bránila zákonná překážka, kterou předtím bez vlastního zavinění nemohla soudu sdělit). Dle *CIC*, kán. 1623, 1624 a 1626 § 1 může být v takovém případě stížnost na neplatnost uplatněna do 3 měsíců od oznámení zveřejnění rozsudku, může být uplatněna spolu s odvoláním ve lhůtě stanovené k odvolání. Tuto stížnost pak smí podat i ochránce spravedlnosti a obhájce svazku, kdykoli jsou oprávnění zasáhnout.

⁶⁶ Srov. *CIC*, kán. 1628. Dle následujícího kán. 1629 odvolání není přípustné: od rozsudku papeže nebo Apoštolské signatury; od rozsudku, který má vadu neplatnosti, pokud se odvolání nespojí se stížností na neplatnost; od rozsudku, který se stal pravomocným; od rozhodnutí soudce nebo od mezitímního rozsudku, které nemají účinky konečného rozsudku, pokud se nespojí s odvoláním od konečného rozsudku; od rozsudku nebo rozhodnutí v záležitosti, o níž právo stanoví, že věc je nutno co nejrychleji rozhodnout.

⁶⁷ Srov. *CIC*, kán. 1630–1634.

⁶⁸ Srov. *CIC*, kán. 1638.

⁶⁹ Srov. *CIC*, kán. 1639 a 1640.

⁷⁰ Srov. *CIC*, kán. 1727 § 1.

napravil pohoršení či byl (nebo bude) dostatečně potrestán světským soudem, odložil výkon pořádkového trestu, jestliže viník spáchal trestný čin poprvé po dobrém životě a není naléhavě nutno napravit pohoršení, a to s podmínkou, že dopustí-li se viník opět trestného činu ve stanovené době, bude potrestán za oba trestné činy (pokud mezitím nebyla trestní žaloba dřívějšího zločinu promlčena), nebo pokud soudce upustil od trestu v případě, že pachatel měl pouze neúplné užívání rozumu, spáchal zločin ze strachu, z nutnosti nebo v návalu vášně, v opilosti či jiném podobném rozrušení mysli, a pokud má za to, že je možné jinak se postarat o nápravu pachatele. Ochránce spravedlnosti se pak může odvolat, pokud usoudí, že nebylo dostatečně napraveno pohoršení či obnovena spravedlnost.⁷¹

6. PRÁVO NA OBHAJBOU V PŘÍPADĚ PRAVOMOCNÉHO ROZSUDKU

Pokud je záležitost ve fázi *res iudicata*⁷² (tj. pravomocně rozhodnuta), ani Římská Rota ani žádný jiný tribunál, s výjimkou papeže (srov. kán. 1417),⁷³ ji již soudit nemůže.⁷⁴ Je-li však pravomocný rozsudek zjevně nespravedlivý, smí odsouzený požádat o návrat do právně původního stavu (*restitutio in integrum*). K tomu je nutné dokázat jeho nespravedlivost

⁷¹ Srov. CIC, kán. 1727 § 2.

⁷² Srov. CIC, kán. 1641–1644: Rozhodnutí je považováno za pravomocné, pokud: 1. mezi týmiž stranami byly vyneseny dva shodné rozsudky o stejném žalobním požadavku a z téhož žalobního důvodu; 2. odvolání proti rozsudku nebylo podáno v zákonné lhůtě; 3. v odvolacím stupni řízení zaniklo nebo se ho strany vzdaly; 4. byl vynesena konečný rozsudek, od něhož není odvolání. Pravomocně rozhodnutá věc je vybavena právní nezměnitelností a nemůže být přímo napadnuta, kromě žádosti o návrat do právně původního stavu. Zakládá právo mezi stranami, opravňuje k žalobě o výkon rozhodnutí a k námítce, že věc byla pravomocně rozhodnuta. To může vyhlásit i soudce z úřední povinnosti, aby zamezil zahájení nového řízení v téže věci.

⁷³ Srov. SUCHECKI, *Il processo penale giudiziario*, s. 273.

⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 274–275: Autor si klade otázku, zda může do stavu *res iudicata* přejít rozsudek, který uděluje trest propuštění z duchovního stavu. Odkazuje na rotální jurisprudence i diskuzi o tomto problému a uvádí, že Římská Rota se striktně drží interpretace M. Legha a V. Bartocchettiho v tom, že penální proces nerozhoduje o stavu osob, ale o deliktu jako takovém – proto přechází do stavu právoplatně rozhodnuté věci i v tomto případě.

nebo předložit nové důkazy, které by vyžadovaly vynesení opačného rozhodnutí.⁷⁵ Také *restitutio* odkládá dosud nezahájený výkon rozsudku.⁷⁶

Pokud není užito opravného prostředku a po marném uplynutí lhůty k odvolání se má za to, že se strany odvolání vzdaly, a dochází k *výkonu rozsudku*. Rozsudek lze vykonat jen po rozhodnutí soudce o výkonu rozsudku, jímž se oznamuje, že rozsudek má být vykonán. Toto rozhodnutí může být zahrnuto do rozsudku, nebo být vydáno odděleně.⁷⁷ Poté obvykle nařídí výkon rozsudku biskup diecéze, v níž byl vynesena prvoinstanční rozsudek.⁷⁸

Právo na obhajobu je možné uplatnit i v případě žaloby o náhradu škody. Tato žaloba (připojení se k řízení poškozeného) se připouští, pouze pokud bylo učiněno v prvním stupni trestního řízení a soudce může k zabránění velkých průtahů v trestním řízení odročit řízení o škodě až na dobu po vynesení konečného rozsudku v trestním procesu. Pokud tak učiní, je po vynesení rozsudku v trestním řízení povinen o škodě rozhodnout, a to i pokud trestní řízení ještě běží po napadení rozsudku nebo pokud byl obžalovaný osvobozen z důvodu, který nezbavuje povinnosti k náhradě škody. Odvolání ve věci škod se pak podává stejně jako ve trestním či sporném řízení a může se provést i v případě, kdy nelze uplatnit odvolání v trestním řízení. Pokud bylo podáno obojí odvolání (i když různými stranami), koná se pouze jedno odvolací řízení.⁷⁹

ZÁVĚR

Součástí ochrany důstojnosti lidské osoby je také presumpce nevinny. Odtud se odvíjí právo člověka obviněného z trestného činu na spraved-

⁷⁵ Srov. *CIC*, kán. 1645 § 2: Za zřejmě nespravedlivý se považuje rozsudek, jestliže: 1. se zakládá na důkazech, které byly později shledány nepravdivými, že bez nich neobstojí výroková část rozsudku; 2. později byly objeveny listiny, které nepochybně dokazují nové skutečnosti vyžadující opačné rozhodnutí; 3. rozsudek byl vynesena na základě podvodu jedné strany ke škodě druhé strany; 4. zřejmě bylo opomenuto ustanovení jiného zákona než upravujícího řízení (pouze procesního); 5. rozsudek je v rozporu s dřívějším rozhodnutím, které se stalo pravomocným. Srov. *CIC*, kán. 1646 § 3 a 1647: Také žádost o návrat do původního stavu odkládá dosud nezahájený výkon rozsudku a uvedené lhůty neběží, dokud je poškozený nezletilý.

⁷⁶ Srov. *CIC*, kán. 1647 § 1.

⁷⁷ Srov. *CIC*, kán. 1650 a následující.

⁷⁸ Srov. *CIC*, kán. 1653 – pokud nestanoví něco jiného partikulární právo. U řeholníků pak představený, který vynesl rozsudek nebo pověřil soudce.

⁷⁹ Srov. *CIC*, kán. 1729 a 1730.

livý proces, během něhož se může účinně bránit obvinění a hájit svou čest. Kanonické právo k tomuto účelu vypracovalo procesní techniky, a to jak pro administrativní trestní proces, tak pro soudní trestní proces. Porušení práva na obranu má za následek neplatnost procesu.

Toto právo lze dle mého názoru lépe uskutečnit v řádném soudním procesu, než při mimosoudním způsobu udělení trestu (v případech, ve kterých to zákon nezakazuje), i když i v tomto případě zákonodárce hovoří o nutnosti obžalovaného dostat možnost hájit se.⁸⁰ Soudní trestní proces závazným využitím advokáta k obhajobě obviněného a často také možností sborového soudního rozhodování dává možnost lepšího poznání objektivní pravdy a jejího spravedlivého vyhodnocení.

Negativem (ve srovnání s pružnějším mimosoudním způsobem uložení trestu) je ovšem možnost neúměrného protahování takového procesu, zvláště pokud se obžalovaný rozhodne využít všech možností a všech lhůt pro uplatnění svého práva. Vyvážení realizace práva na obhajobu obžalovaného a dynamiky procesu je velkým úkolem pro soudce. I o tom je ono skutečné *ars boni et aequi*, o kterém hovoří klasická Celsova charakteristika práva jako takového.⁸¹

A Right to Defence in the Canonical Penal Process

Key words: Penal process; Judge; Promoter of justice; Right to defence; Advocate; Legal remedies

Abstract: The article summarizes the options for the right to defence in the penal canonical process. The right to defence is one of the fundamental rights of believers. The relevant norms of the Code of Canon Law are to be found both in the part concerning the basic rights and obligations of believers, as well as in the part concerning the procedures. The requirement for the public good of the Church clearly states the need to allow this right of defence to be exercised in order to guarantee the fairness of the process and any imposition of a penalty. A violation of the rights to defence may cause irreparable defect to the invalidity of the judgement. The right to defence is guaranteed in the penal process particularly by the compulsory service of an advocate, the right of the accused to be heard and the right to object in the process of the trial.

Mgr. Monika Menke, Th.D.
Katedra církevního práva
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc

⁸⁰ Srov. CIC, kán. 1720 n. 1.

⁸¹ *Digesta Iustiniani* D 1,1,1.